

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

CRIMINAL AND LEGAL MEASURES TO PREVENT CRIMES IN THE FIELD OF DRUG TRAFFICKING COMMITTED BY MINORS

Семеншина-Фіголь Б.М.,

викладач кафедри кримінального права та процесу

Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0002-0585-9944>

Поліщук Д.Ю.,

студентка

Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького

<https://orcid.org/0000-0001-6196-3554>

На сучасному етапі діяльність держави щодо попередження злочинів неповнолітніх у сфері обігу наркотичних засобів не відповідає реаліям, оскільки не забезпечує у повному обсязі захист прав дитини згідно з міжнародними положеннями та нормами вітчизняного законодавства. З урахуванням цього виникає необхідність дослідження причин та умов поширення наркоманії, злочинів неповнолітніх у сфері наркообігу, розробки дієвих заходів попередження.

Саме тому у цій статті проаналізовано питання кримінально-правових заходів попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, що вчиняються неповнолітніми.

Здійснено відокремлення основних факторів, що впливають на пошук нових кримінально-правових заходів попередження злочинів, а також розглянуто думки науковців щодо попереджувальної діяльності органів внутрішніх справ, що здійснюють провадження у кримінальних справах неповнолітніх.

На підставі вищезгаданих питань взято за основу Кримінальний Кодекс України, де були розібрані усі статті, що стосуються злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх. Під час подальшого написання статті використані усі можливі міжнародні стандарти та практика зарубіжних країн щодо притягнення неповнолітньої особи до кримінальної відповідальності за злочини у сфері наркообігу.

Надано ефективну альтернативу щодо примусового лікування наркозалежних, а також розглянуто усі завдання ОВС, що стосуються кримінально-правових заходів в частині попередження наркозлочинів неповнолітніх.

Особливого значення набуває всебічне та повне дослідження всіх взаємопов'язаних між собою аспектів злочинів неповнолітніх у сфері обігу наркотичних засобів, на основі яких можуть бути розроблені дієві механізми запобігання.

Стаття присвячена комплексному і спрогнозованому розкриттю питань щодо кримінально-правових заходів попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, що вчиняються неповнолітніми.

У роботі розглянуто теперішній стан, генезис, перспективи та зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за вказані злочини, а також можливість доповнення кримінально-правових заходів попередження злочинів у сфері наркообігу.

Ключові слова: неповнолітній, наркообіг, кримінально-правові заходи, наркотичні засоби, покарання.

At the present stage, the activities of the state to prevent juvenile offenses in the sphere of drug trafficking are not in line with the realities, since they do not fully protect the rights of the child in accordance with international provisions and norms of national legislation. With this in mind, there is a need to investigate the causes and conditions for the spread of drug addiction, juvenile offenses in the drug sector, and develop effective prevention measures.

That is why this article analyzes the issues of criminal legal measures for preventing crimes in the sphere of drugs and psychotropic substances committed by a minor.

The main factors influencing the search for new criminal – law measures for crime prevention are separated, as well as the views of scientists on the preventive activity of law enforcement bodies carrying out proceedings in juvenile criminal cases are considered.

On the basis of the above mentioned questions, the Criminal Code of Ukraine was taken as the basis for dismantling all articles related to crimes in the field of drugs and psychotropic substances committed with the involvement of minors and minors. When further writing the article, all possible international standards and practices of foreign countries were used to prosecute a minor for criminal offenses in the sphere of drug trafficking.

An effective alternative to the compulsory treatment of drug addicts has been provided, as well as all the tasks of the MIA related to criminal – legal measures concerning the prevention of juvenile drug crimes.

Of particular importance is the comprehensive and comprehensive study of all interrelated aspects of juvenile crime in the field of drug trafficking, through which effective prevention mechanisms can be developed.

The article is devoted to the complex and predicted disclosure of issues related to criminal measures to prevent crimes in the field of drug trafficking, psychotropic substances perpetrated by minors.

The paper examines the present state, genesis, prospects and foreign experience of criminal responsibility for these crimes.

Key words: minor, drug trafficking, criminal and legal measures, narcotic drugs, punishment.

Постановка проблеми. За роки незалежності однією з найбільш гострих соціальних проблем в Україні була та залишається наркоманія та наркозлочинність. Відсутність посиленої уваги до цієї проблеми справляє вкрай негативний вплив на суспільну сферу та надалі може призвести до заповдіння значної шкоди здоров'ю населення та стати загрозою національній безпеці держави.

Протягом багатьох років дослідження кримінально-правових заходів у сфері обігу наркотичних засобів, що вчиняються неповнолітніми, викликає значний науковий інтерес серед вчених різної галузевої спрямованості.

Ці обставини зумовлюють актуальність обраної теми дослідження, яка присвячена питанням кримінально-правових заходів попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням попередження злочинності неповнолітніх присвячено багато наукових досліджень відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких особливої уваги заслуговують фундаментальні роботи Г.А. Аванесова, В.В. Голіни, І.М. Даньшина, А.І. Долгової, В.П. Ємельянова, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, В.М. Кудрявцева, І.П. Лановенка, Г.М. Міньковського, А.П. Тузова.

Мета статті полягає у вивченні кримінально-правових заходів у сфері обігу наркотичних засобів, що вчиняються неповнолітніми, у сучасних умовах, визначенні особливостей формування індивідуальної злочинної поведінки неповнолітніх учасників наркообігу, розробленні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України в частині попередження наркозлочинів неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Динаміка злочинності неповнолітніх виступає неодмінною умовою пошуку нових кримінально-правових засобів для її попередження, вжиття додаткових заходів з боку державних органів і громадськості, які б сприяли поступовому зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх. Поряд із кримінально-правовими заходами попередження зазначених явищ вирішальне місце посідає попереджувальна діяльність органів внутрішніх справ, що здійснюють провадження у кримінальних справах неповнолітніх.

Слід розмежовувати криминологічне та кримінально-правове попередження. З урахуванням того, що останнє є головним напрямом у системі попереджувальних заходів і спрямоване на гуманізацію кримінально-правової політики держави, його особливістю є те, що воно здійснюється спеціальними суб'єктами, що реалізують попереджувальні можливості кримінально-правових засобів впливу на злочинність.

Серед кримінально-правових заходів протидії наркозлочинності особливе місце займає встановлення кримінальної відповідальності.

Важливо погодитись з думкою Н.С. Юзікової, що до вчинення злочину профілактика є головним еле-

ментом у боротьбі зі злочинністю, проте після його вчинення необхідно вирішувати питання про неминучість та справедливість кримінальної відповідальності та покарання. Автор вказує, що така відповідальність є своєрідним стимулятором дотримання загальноправових і закріплених у законі правових норм [1, с. 97].

Правові норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, містяться у Розділі XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» за ознаками та з урахуванням родового об'єкта розглядуваних злочинів – здоров'я населення. У цьому розділі передбачені норми щодо відповідальності неповнолітніх за вказані злочинні діяння з 16-річного віку, тобто неповнолітні виступають загальним суб'єктом злочину.

У КК України (ч. 2 та 3 ст. 307) передбачено кримінальну відповідальність за незаконний збут наркотичних засобів із втягненням неповнолітнього. Покарання за цей злочин законодавець передбачив у вигляді позбавлення волі строком від 5 до 10 років з конфіскацією майна. У разі втягнення малолітнього до незаконного збуту або збуту наркотичних засобів малолітньому санкцією передбачено міру покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 12 років з конфіскацією майна.

Керуючись метою отримання доходу від збуту наркотичних засобів із залученням неповнолітнього чи малолітнього, злочинець усвідомлює і передбачає можливість уникнення кримінальної відповідальності за збут у співучасті (ст.26 КК), оскільки неповнолітня або малолітня особа віком до 16 років не підлягає кримінальній відповідальності за злочин, передбачений ст. 307 КК України.

Своєю чергою стаття 308 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконні дії, пов'язані із заволодінням наркотичних засобів, психотропних речовин, аналогів, вчинені шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, з 14-річного віку, відповідно до ч. 2 ст.22 КК України. Але слід враховувати, що стосовно неповнолітнього можливо застосовувати цю статтю в частині шахрайства (шляхом крадіжки, грабежу, розбою та вимагання)

Використовуючи положення ст. ст. 18 та 22 КК України та враховуючи підвищену суспільну небезпечність злочину за ст. 307 КК України, необхідно розглянути питання про посилену кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього чи малолітнього у злочинну діяльність, пов'язану зі збутом наркотичних засобів, шляхом збільшення санкції цієї норми. Необхідність внесення таких змін пов'язана з тим, що в нашій державі спостерігається тенденція до активного залучення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність. Зазвичай під згубний вплив підпадають особи, які мають несформовану психіку, недоліки у вихованні,

проблеми у спілкуванні з сім'єю, оточуючими, матеріально незабезпечені тощо [2].

Також важливо зазначити особливості звільнення неповнолітніх від покарання та його відбуття і його відбуття дорослими особами. Така специфіка визначається тим, що відповідно до КК України тільки до неповнолітніх згідно зі ст. 105 Загальної частини КК України передбачено звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Із урахуванням цього такі заходи застосовуються за умов: а) вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості; б) щирої розкаянності і бездоганної поведінки після вчинення злочину і до постановлення вироку. Кримінально-правовий аналіз злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, що вчиняються неповнолітніми, враховує тяжкість вчинюваних діянь та можливість застосування заходів виховного характеру.

Поряд із дослідженням теоретичних аспектів та кримінально-правових заходів попередження вважаємо за доцільне проаналізувати досвід країн близького та далекого зарубіжжя, виділити позитивні моменти, які можуть бути впроваджені в кримінальне законодавство України.

Для порівняння наркоситуації в Україні та у деяких інших державах світу можна зазначити, що злочинність у сфері наркообігу, наприклад, в Японії, не набула такого широкого розмаху, як у нашій державі. У цій країні, зокрема, серед найбільш розповсюджених мають місце лікарські засоби (стимулятори). Діяльність правоохоронних органів спрямована не тільки на виявлення тяжких злочинів, що вчиняються в стані наркотичного збудження, але й на зв'язок наркобізнесу з організованою злочинністю, контрабандою наркотичних засобів.

Про високий ступінь суспільної небезпеки незаконного наркообігу свідчить значна кількість «летальних» випадків у результаті зловживання наркотичними засобами. Так, протягом десяти років смертність зросла у десять разів, а серед неповнолітніх зросла у 42 рази. Серед 1 млн бездомних неповнолітніх близько половини вживають наркотичні засоби або токсичні речовини.

На відміну від кримінального законодавства України, кримінально-правовими заходами попередження наркоманії серед неповнолітніх у зарубіжних країнах передбачені теж особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Так, у Великобританії законом «Про кримінальну юстицію» 1982 року встановлені кримінально-правові заходи попередження та основні принципи поведінки з неповнолітніми злочинцями віком від 14 до 21 року. До таких осіб можуть застосовуватись:

- нагляд з боку чиновника пробації строком від 12 місяців до 3 років;
- опіка з боку батьків, родичів або іншої особи;
- штраф розміром від 200 до 5 000 фунтів стерлінгів;
- виконання безоплатних робіт терміном від 40 до 120 годин;
- обмеження волі з утриманням під наглядом в установах для неповнолітніх злочинців терміном від 21 дня до 4-х місяців;

– позбавлення волі щодо осіб віком від 15 до 21 року, мінімальний строк якого – більше 4 місяців, максимальний дорівнює строку позбавлення волі дорослих осіб, які досягли 21 року [3, с. 39].

На відміну від кримінального законодавства Великобританії, в Японії до осіб, які досягли 14-річного віку, застосовуються лише заходи примусового характеру, а до осіб з 16 до 21 року застосовується кримінальне покарання лише за тяжкі злочини [4, с. 34].

У КК Франції (розділ II Книги II відділ 5 «Поставлення у небезпеку неповнолітніх осіб») передбачена кримінальна відповідальність за різні види втягнення дітей у систематичне вчинення злочинів чи проступків, жебракування, вживання алкогольних напоїв чи наркотичних засобів, у деякі інші діяння, пов'язані із наркотичними засобами, а також у діяння сексуального характеру [5, с. 57].

Для вітчизняного законодавства відповідно до ст. 98 КК України до неповнолітніх як основні покарання можуть бути застосовані лише штраф, громадські та виправні роботи, арешт і позбавлення волі на певний строк, а як додаткові – штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Застосування до осіб, які на час постановлення вироку не досягли шістнадцятирічного віку, таких покарань, як громадські та виправні роботи, а також арешт, законом не передбачено. Як визначає О.П. Горох, передбачену в ст. 98 КК України спеціальну систему покарань для неповнолітніх можна розділити на дві підсистеми: 1) для неповнолітніх віком до 16 років; 2) для неповнолітніх віком від 16 до 18 років [6, с. 87].

Ще одним проблемним питанням є злочинність неповнолітніх, особливо у сфері наркообігу, у великих містах та промислових центрах. Аналізуючи територіальні відмінності, необхідно зважити на те, що саме у великих містах та промислових центрах є найвищий показник наркозлочинності неповнолітніх. Проблематичним сьогодні залишається щорічне зростання злочинності та наркоманії безпосередньо в сільській місцевості.

Саме тому як кримінально-правовий захід одним із завдань ОВС є організація роботи щодо запобігання бездоглядності та безпритульності, виявлення правопорушень серед неповнолітніх, застосування необхідних заходів адміністративного та виховного впливу. З цією метою ОВС організують взаємодію з державними органами, недержавними громадськими та іншими організаціями, установами, які беруть участь в попереджувальній діяльності, проводять комплексні операції, оперативні заходи, рейди, цільові перевірки та інші заходи [7, с. 59–64].

Що стосується безпосередньо неповнолітніх, на яких спрямована попереджувальна діяльність ОВС у взаємодії з іншими суб'єктами, слід визначити специфічний напрям та особливу форму взаємодії у здійсненні попередження незаконного обігу наркотичних засобів серед студентів та курсантів ЗВО системи МВС України. Це такі, як:

1) проведення психологічного тестування з метою виявлення схильності до девіантної поведінки як на момент зарахування таких осіб на навчання, так і протягом всього періоду навчання;

2) виявлення «груп ризику» серед студентів і курсантів за результатами проведеного психологічного тестування, від яких можна очікувати вчинення протиправних діянь або ведення аморального способу життя, що впливатиме на соціально-демографічний та морально-психологічний клімат;

3) здійснення первинної профілактики начальниками курсів та кураторами груп щодо залучення осіб, які навчаються, до активної участі у спортивних заходах, участі у художній самодіяльності, надання допомоги ветеранам та пенсіонерам тощо.

За умов виникнення протиправної поведінки виникає необхідність у застосуванні більш суворих (крайніх) заходів попередження. В.Ф. Рябухін визначає, що до кримінально-правових заходів попередження, крім кримінальної відповідальності та покарання, належать:

- залучення громадян до боротьби зі злочинністю (інститути необхідної оборони, затримання злочинця);
- стимулювання до добровільної відмови від доведення злочину до кінця;
- заохочення особи, яка вчинює злочини, до дійового каяття [8, с. 214].

У попереджувальній роботі із неповнолітніми, які вживали наркотичні засоби, важливо повно і правильно використовувати всі надані законом правові заходи. Варто погодитись з думкою В.О. Негодченка щодо того, що попередження наркозлочинів необхідно спрямовувати на виявлення груп наркоділків, виробників і розповсюджувачів наркотиків, перекриття каналів проникнення важких наркотиків в Україну, вжиття комплексу невідкладних заходів загальнодержавного характеру, спрямованих на попередження наркобізнесу, беручи до уваги, що найбільш уразливими об'єктами розповсюдження наркотичних засобів залишаються місця відпочинку та проживання молоді, заклади освіти [9, с. 11].

Висновки та пропозиції. Отже, до кримінально-правових заходів попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, віднесені наявні у КК України норми, що передбачають кримінальну відповідальність та покарання.

Також до кримінально-правових заходів попередження наркозлочинності неповнолітніх належить: можливість громадян брати участь у протидії злочинності (інститути необхідної оборони, затримання злочинця); можливість звільнення від кримінальної відповідальності за умов добровільної відмови від доведення злочину до кінця, до дійового каяття та її виправлення; винесення вироку та призначення покарання судами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юзікова Н.С. Проблеми кримінально-правового захисту інтересів неповнолітніх : монографія. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1999. 160 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 4-е вид., переробл. та доповн. Київ : Юридична думка, 2017. 1184 с.
3. Кримінальне право Англії та США. URL: <http://ebk.net.ua/Book/KPravo/21-24/10232.htm>. (дата звернення 25.03.2020).
4. Криминальный кодекс Японии / Научное редактирование и предисловие О.И. Коробеева. Санкт-Петербург : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. 226 с.
5. Криминальный кодекс Франции / Науч. ред. к.ю.н., доц. Л.В. Головки, к.ю.н., доц. Н.Е. Крылова; перевод с французского и предисловие Н.Е. Крыловой. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 650 с.
6. Горох О.П. Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: Автореф. дис. ... кандидата юрид. наук / КНУВС. Київ, 2007. 20 с.
7. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія / Є.С. Зеленський, І.С. Кравченко. Дніпропетровськ : ДДУВС. 2016. 124 с.
8. Рябухін Ф.К. Криминология и предупреждение преступлений. Москва, 1993. 312 с.
9. Негодченко О.В. Організаційно-правові проблеми забезпечення прав і свобод людини під час розкриття злочинів, пов'язаних з наркобізнесом. *Науковий вісник Юридичної академії МВС: зб. наук. праць*. 2003.